

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЕКТОРАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

PRIORITY PROBLEMS OF INDUSTRIAL SECTORS' ECONOMICS

УДК 366.544

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ АУДИТУ – ШЛЯХ ДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

С.М. Лобозинська д.е.н., професор

С.А. Приймак

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Лобозинська С.М., Приймак С.А. Реформування інституту аудиту – шлях до підвищення рівня захисту прав споживачів ринку банківських послуг в Україні.

Проведено аналіз теперішнього стану законодавства у сфері аудиторських послуг та проаналізовано вимоги до зовнішніх аудиторів. Досліджено суть реформи аудиторської діяльності в Україні. Розглянуто відповідність нововведень постулатам європейського законодавства. Виявлено недоліки та запропоновано шляхи вдосконалення механізму реформ аудиту в Україні з метою підвищення рівня захисту споживачів ринку банківських послуг.

Ключові слова: реформа аудиту, орган суспільного нагляду, контроль якості аудиту, стандарти аудиту, захист прав споживачів ринку банківських послуг

Лобозинська С.М., Приймак С.А. Реформирование института аудита – путь к повышению уровня защиты прав потребителей рынка банковских услуг в Украине.

Проведен анализ нынешнего состояния законодательства в сфере аудиторских услуг и проанализированы требования к внешним аудиторам. Исследована суть реформы аудиторской деятельности в Украине. Рассмотрены соответствие нововведений постулатам европейского законодательства. Выявлены недостатки и предложены пути совершенствования механизма реформ аудита в Украине с целью повышения уровня защиты потребителей рынка банковских услуг.

Ключевые слова: реформа аудита, орган общественного надзора, контроль качества аудита, стандарты аудита, защита прав потребителей рынка банковских услуг

Lobozynska, S.M., Pryimak S.A. Reform of the audit – the way to increase the level of consumer protection in Ukrainian banking market.

The analysis of the current state of legislation was conducted in the field of external auditing. The requirements for external auditors and the essence of the reform of audit activity in Ukraine according to European legislation were investigated. The shortcomings were revealed and the ways were suggested for improvement of the auditing mechanism of reforms in Ukraine in order to increase consumer protection in banking market.

Keywords: reform of auditing, quality assurance, auditing standards, consumer protection in banking market

В умовах фінансової нестабільності все більшої ваги набирає система формування захисту прав споживачів ринку банківських послуг. Одним із дієвих інструментів такого захисту є організація системи аудиторського контролю за діяльністю банків. Незалежний аудиторський контроль повинен бути спрямований на попередження, фіксацію й усунення недоліків та порушень, а також надання практичної допомоги в питаннях фінансово-господарської діяльності банків, що в свою чергу мінімізуватиме ризики настання непередбаченого банкрутства та порушення прав кредиторів та вкладників неплатоспроможних банків. Елементом незалежного контролю банківських установ в Україні виступають зовнішні аудитори, діяльність яких потребує створення нового фундаменту для забезпечення незалежної та об'єктивної оцінки фінансових звітів інститутів суспільних інтересів, до числа яких входять і банківські інститути.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Банківські кризи, які в Україні повторюються з певною періодичністю і у значній мірі викликані незадовільним станом регулювання, контролю та нагляду викликають неабиякий інтерес у наукових та професійних колах. Зокрема, щодо питань вдосконалення фінансового контролю за діяльністю банківських установ, які реалізують аудитори, присвячені праці таких вітчизняних вчених як: Єпіфанов А., Кіреєв О., Петрик О., Сало І., Стельмах В., Скаско О., Слободяник Ю. та ін. Важливими напрацюваннями щодо вдосконалення нормативно-правової бази з питань надання аудиторських послуг є дослідження практиків-аудиторів та фахівців органів виконавчої гілки влади, зокрема: Бойка О., Ваната П., Кірша О., Кужель О., Макєвої О., Романовського О., Труш-

кевич Т., Холошина М, Хупера Дж. та ін. Допоки остаточно не сформована правова база проведення реформи інституту аудиту дискусії набирають особливої гостроти та полемічності.

Метою статті є дослідження перспективних напрямів реформування системи зовнішнього незалежного аудиту банківських установ у відповідності до вимог європейського законодавства у світлі підвищення рівня довіри до банківських установ та забезпечення захисту прав споживачів банківських послуг шляхом встановлення вимог до надання належної якості аудиторських послуг та формування системи контролю за діяльністю аудиторів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно чинного законодавства банки в обов'язковому порядку повинні проходити зовнішній аудит річної фінансової звітності. Такий аудит здійснюється зовнішнім аудитором, компетенція якого засвідчується сертифікатом категорії «Б» та категорії «АБ». Для одержання таких сертифікатів аудитор зобов'язаний успішно скласти кваліфікаційний іспит, що засвічує знання та вміння претендента на отримання права перевірки та повірвання фінансової звітності вітчизняних банків. Право на проведення аудиторських перевірок мають аудиторські фірми, які включені до Реєстру. Порядок ведення та включення до Реєстру аудиторських фірм визначається нормативно-правовими актами Національного банку України. Щороку інформація про аудиторські фірми, які включені до Реєстру опубліковується в офіційному виданні Національного банку України – журналі «Вісник Національного банку України». На вимогу Національного банку аудиторська фірма повинна надати інформацію про проведену перевірку. Банк має право укладати договори на проведення аудиторських перевірок річної фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності не більше семи років з тією самою аудиторською фірмою.

Аудиторська фірма зобов'язана повідомити Національний банк України про виявлені під час проведення аудиторської перевірки та надання інших аудиторських послуг викривлення показників фінансової звітності, порушення та недоліки в роботі банку, що можуть призвести до його неплатоспроможності, у тому числі значних втрат регулятивного капіталу банку. Керівники банку зобов'язані забезпечити умови для здійснення зовнішнього аудиту банку відповідно до вимог законодавства України та на вимогу аудиторської фірми надати звіти про проведені Національним банком України перевірки банку та звіти зовнішнього і внутрішнього аудиту банку [3].

Визначена нормативно-правовими актами процедура здавалося б повинна була б формувати професійний ринок аудиторських послуг, однак критика та звинувачення в непрофесіоналізмі практиків-аудиторів з боку суспільства та державних контролюючих органів, а саме Міністерства фінансів та Національної комісії з цінних паперів і

фондового ринку тільки посилюється. Безумовно, така критика має підґрунтя, адже із 55 банків, які впродовж 2014 року – першої половини 2015 року визнані неплатоспроможними, лише 5 банкам аудиторі надали негативний висновок. 50 мали позитивні або умовно позитивні висновки – загалом від 20 національних аудиторських компаній. Тобто, аудиторі підтверджували достовірність фінансової звітності та належний фінансовий стан банківської установи за наявності значних ризиків та негативних результатів діяльності.

Це вимагає переосмислення механізму регулювання ринку аудиторських послуг в Україні. Реформа аудиту в Україні насамперед передбачає розробку та прийняття законопроекту «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», який б враховував європейські інституційні засади регламентації ринку аудиторських послуг. Зокрема, відповідно до Угоди про Асоціацію з ЄС Україна зобов'язалася імплементувати положення Директиви 2006/43/ЄС «Про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності...» із змінами внесеними Директивою 2014/56/ЄС від 16.04.2014 до національного законодавства у відведений для цього термін до 1 листопада 2017 року.

Вдосконалене європейське законодавство у галузі аудиту передбачає [1]:

- запровадження системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю;
- незалежність системи суспільного нагляду від практикуючих аудиторів;
- створення системи контролю якості аудиторських послуг з відповідною системою санкцій;
- безпосереднє застосування міжнародних стандартів аудиту;
- формування єдиного реєстру аудиторів та аудиторських фірм;
- визначення категорії підприємств, що становлять суспільний інтерес (СІ), які підлягають обов'язковому аудиту.

Реформування інституту аудиту відповідно до європейських вимог вимагає у повній мірі враховувати міжнародні стандарти аудиту, зокрема: Стандартів професійної діяльності; Міжнародного кодексу етики Міжнародної Ради з Міжнародних стандартів етики для бухгалтерів; Міжнародних стандартів з контролю якості; Стандартів, прийнятих Радою з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості; принцип професійного скептицизму, вимоги до етичної поведінки аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності; забезпечення незалежної та об'єктивної діяльності аудитора.

На нашу думку, важливим є повномасштабне використання принципу професійного скептицизму при аудиті банківської діяльності, який полягає у критичному підході до застосованих банком методик розрахунків резервів під можливі ризики активних операцій, зокрема це стосується правильності формування резервів під кредитні ризики, під прострочення дебіторської заборгова-

ності, під залишки на прямих кореспондентських рахунках, під знецінення вартості цінних паперів. Доцільно зауважити, що розгортанню банківської кризи в Україні у 2008 році передували безпрецедентні порушення банками нормативно-правових актів, які визначали порядок формування резервів під кредитні ризики. Протягом 2005-2007 рр. кредитні операції банків зростали значними темпами. Темпи зростання банківських активів становили: у 2005 р. – 159,2%; у 2006 р. – 159,1%; у 2007 р. – 176,2%; у 2008 р. – 154,7%, темпи зростання кредитних операцій відповідно склали: у 2005 р. – 161,2%; у 2006 р. – 171,7%; у 2007 р. – 180,9%; у 2008 р. – 163,2% [7]. За умов надшвидкого зростання кредитів зростала і частка проблемної заборгованості у кредитному портфелі, зокрема: у 2005 р. – 19,6%; у 2006 р. – 17,8%; у 2007 р. – 13,2%; у 2008 р. – 17,4% [7]. При цьому банки недоформувували резерви за кредитними операціями. Частки покриття страховими резервами проблемної кредитної заборгованості протягом цих років становили: у 2005 р. – 25,0%; у 2006 р. – 23,1%; у 2007 р. – 26,3%; у 2008 р. – 26,6% [7]. Відсутність жорсткої реакції з боку органів банківського нагляду та надання позитивних висновків сертифікованими зовнішніми аудиторами банкам, ризики яких були неконтрольованими, спричинило фінансову нестабільність та значні збитки банківських установ.

Після банківської кризи 2008 році було налагоджено жорсткий контроль за достатністю страхових резервів для покриття можливих ризиків за кредитними операціями, що спричинило їх накопичення до належного рівня, зокрема: у 2009 р. – 53,2% у 2010 р. – 65,7%; у 2011 р. – 32,3%; у 2012 р. – 65,7%; у 2013 р. – 174,5%; у 2014 р. – 139,29%, а рівень проблемних кредитів відповідно становив у 2009 р. – 13,7% у 2010 р. – 15,3%; у 2011 р. – 14,7%; у 2012 р. – 16,5%; у 2013 р. – 7,7%; у 2014 р. – 13,5% [7]. Загрозливі тенденції простежуються у тому, що частка проблемної заборгованості у кредитному портфелі банків зростає, а рівень її покриття страховими резервами знижується. Роль аудиту за таких умов повинна реалізовуватися у наданні достовірної інформації щодо адекватного застосування банками оцінок справедливої вартості, зменшення чи відновлення корисності активів, достатності резервів під ризики активних операцій та майбутнього руху грошових коштів, які впливають на оцінку здатності банку продовжувати свою діяльність на безперервній основі.

Згідно реформи аудиту змінюватимуться кваліфікаційні вимоги до аудиторів, які передбачають: наявність вищої освіти, стажу роботи за відповідним фахом не менше 3 років, здачу кваліфікаційного іспиту.

Законопроект «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», який підготовлений Міністерством фінансів України, передбачає, що атестація аудиторів буде здійснюватися комісією з

атестації, яка складатиметься з 9 осіб. До складу комісії буде делеговано осіб з: вищих навчальних закладів; професійних організацій бухгалтерів та аудиторів; Аудиторської палати України; по одному представнику регуляторних органів від НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів та Міністерства економічного розвитку. Головою комісії з атестації буде заступник Міністра фінансів. Строк повноважень членів комісії становитиме 3 роки [1].

Принагідно зауважимо, що вже не буде проводитися сертифікація категорії «А» і «Б» і не буде процедури продовження дії сертифікатів аудиторів. Аудитор включатиметься до Реєстру за результатами складених іспитів та проходження стажування безстроково. Аудитори, що мають чинний сертифікат, включатимуться до Реєстру автоматично. До аудиторських компаній, які будуть мати право надавати послуги з обов'язкового аудиту фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес (банки), висуватимуться додаткові вимоги щодо рівня кваліфікації, досвіду і кількості аудиторів, зокрема не менше 15 штатних працівників, з яких не менше 5 аудиторів та не менше 2 осіб мають сертифікати (дипломи), що підтверджують високий рівень знань з МСФЗ. Також за право проводити обов'язковий аудит банків аудиторським фірмам необхідно буде сплачувати внесок щороку, а не раз на 5 років, як у чинному законодавстві [8]. Розмір внеску ще не визначено, але частково ця плата переноситиметься на плечі користувачів аудиторських послуг, оскільки аудиторські компанії включатимуть її у вартість своїх послуг.

Суттєвим нововведенням у побудові системи захисту прав споживачі банківського ринку є формування нового підходу до нагляду та регулювання діяльності аудиторів суб'єктів суспільних інтересів (сюди відносяться банківські установи). Зокрема передбачено, що аудитори банківських установ підлягатимуть суспільному нагляду, який буде здійснювати Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, який включає Інспекцію з забезпечення якості, підпорядковану Мінфіну.

На Інспекцію із забезпечення якості Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю покладено функції: проведення перевірок з контролю якості; ведення реєстру; звітування за результатами здійснення суспільного нагляду; контроль виконання установами делегованих повноважень; методологічне забезпечення професійної кваліфікації.

Таким чином, функції регулювання аудиторської діяльності в Україні від Аудиторської палати перейде до Міністерства фінансів, діяльність Аудиторської палати України як професійного об'єднання аудиторів в основному буде полягати в представленні інтересів аудиторів у державних та інших установах, забезпеченні захисту соціальних та професійних прав аудиторів.

Однак, зауважимо, що у тексті законопроекту «Про аудит фінансової звітності та аудиторську

діяльність» відсутнє чітке визначення юридичного статусу, обсягу повноважень та рівня фінансового забезпечення Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, що створює ризик для зловживання з боку чиновників Міністерства фінансів України, зосереджуючи в їх руках важелі впливу та адміністративного тиску на Орган суспільного регулювання аудиторського ринку. Адже згідно реформою аудиту Рада нагляду складається із 11 осіб: по одному представнику від Мінфіну, НБУ, НКЦПФР, НЦКРФП, Мінекономрозвитку, Мінюсту, ВНЗ та 4 представника з числа непрактикуючих осіб, відбір яких проводитиметься за конкурсом Мінфіна [1]. Таким чином суспільство або громадськість відокремлюється з процесу нагляду за суб'єктами аудиторської діяльності. Таке призначення на посади членів ради нагляду суперечить тексту Директиви 2014/56/ЄС, де чітко зазначено, що керувати органом суспільного нагляду повинні непрактикуючі особи, а держава повинна впровадити незалежні та прозорі процедури вибору цих непрактикуючих осіб.

При цьому роль Аудиторської палати майже повністю нівелюється, професійне самоврядування аудиторів ставиться в залежність до Міністерства фінансів, яке буде мати вплив на розподіл делегованих Органом суспільного нагляду повноважень [2]. Такі формулювання щодо процедури Органу суспільного нагляду несе у собі значні корупційні ризики.

У законопроекті «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» значну увагу приділено механізму забезпечення якості аудиторських послуг та захисту прав споживачі. Такі нововведення заслуговують схвалення та додаткового розгляду. Так, згідно положень реформування аудиту суб'єкт аудиторської діяльності буде зобов'язаний інформувати органи нагляду за діяльністю банку, аудит якого він проводить, про будь-яку інформацію, про яку йому стає відомо при виконанні завдання з аудиту. Тобто, аудитор муситиме повідомляти контролюючі, податкові, правоохоронні органи, прокуратуру тощо про будь-яку інформацію, що стає йому відомою при проведенні аудиту, під загрозою застосування до нього самого заходів впливу. Таким чином запускається механізм раннього реагування на виявлення проблем у веденні фінансової діяльності вітчизняними банками.

Зокрема планується впровадити контроль якості аудиторських послуг, що складатиметься із з двох рівнів: внутрішній контроль якості виконання завдання та зовнішній контроль якості. Внутрішній контроль якості виконання завдання – це оцінка роботи аудитора або ключового партнера з аудиту, задокументованої у робочих документах аудитора на предмет підтвердження обґрунтованості висновків, які містяться у проєкті аудиторського звіту або інших звітів. Відповідальність за організацію і ефективне функціонування внутрішньої системи контролю

якості несе керівник суб'єкта аудиторської діяльності, при цьому ним може бути призначена відповідальна особа, тільки з числа аудиторів, що є працівником аудиторської фірми за основним місцем роботи. Внутрішній контроль якості виконаного завдання проводиться до подання аудиторського звіту та додаткового звіту для аудиторського комітету банківської установи. Внутрішній контроль якості виконаного завдання проводиться рецензентом, який призначається з числа аудиторів, що не залучені до виконання завдання з обов'язкового аудиту фінансової звітності, огляд якого проводиться.

У свою чергу зовнішній контроль якості – це проведення перевірки якості аудиторських послуг суб'єкта аудиторської діяльності на предмет дотримання ними міжнародних стандартів аудиту, принципу незалежності, ефективності внутрішньої системи контролю якості аудиторських послуг, дотримання вимог Закону. Зовнішній контроль якості аудиторських послуг проводиться Інспекцією. Обов'язковий контроль якості аудиторських послуг здійснюється щодо: суб'єкта аудиторської діяльності, які надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності банків, – один раз на шість років. Контроль якості аудиторських послуг передбачає тестування внутрішніх процедур, здійснення перевірки робочих документів, аудиторських звітів та інших звітів, договорів на проведення аудиту, внутрішніх розпорядчих актів суб'єкта аудиторської діяльності, якими визначаються політики і процедури, які мають застосовуватись при здійсненні аудиту. За результатами перевірки з контролю якості складається звіт, який має містити основні висновки та рекомендації, які до їх включення у звіт з їх обґрунтуванням мають бути доведені до відома суб'єкта аудиторської діяльності та обговорені з ним до складання звіту. У разі виявлення порушень у системі контролю якості Інспекція надає суб'єкта аудиторської діяльності обов'язкові до виконання рекомендації щодо їх виправлення та встановлює строк їх виправлення, але не більше 12 місяців з дати завершення перевірки [3].

Доповнювати систему зовнішнього та внутрішнього контролю повинен механізм самоврядування, який повинен приводитися у дію Аудиторською палатою України. Самоврядуванню в аудиторській діяльності присвячена стаття 46 законопроекту, відповідно до якої за АПУ закріплені номінальні повноваження, а діяльність самої організації істотно обмежена та під порядкова Міністерству фінансів України. Такий стан речей суперечить основним принципам професійного самоврядування, зокрема незалежності; демократичності; законності; гласності; колегіальності у прийнятті рішень та здійснення контролю за ринку аудиторських послуг.

Схвалення викликає Розділ VIII «Професійна відповідальність аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності» законопроекту «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Зокрема аудитора та САД може бути притягнуто до професійної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з наступних підстав [1]:

- невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- недотримання незалежності, подання недостовірної інформації до Реєстру та порушення інших обов'язків, передбачених Законом;
- порушення міжнародних стандартів аудиту. Залежно від ступеня професійного проступку може бути застосовано одне з таких стягнень:
- попередження;
- зупинення права на заняття аудиторською діяльністю на строк від одного місяця до трьох років;
- офіційна заява ОСН про невідповідність аудиторського звіту вимогам Закону;
- накладання штрафу на аудитора або САД;
- виключення з Реєстру.

Більш ретельний контроль за якістю надання аудиторських послуг у поєднанні з формуванням механізму саморегуляції в аудиті з подоланням монополії Міністерства фінансів у питаннях регулювання ринку аудиторських послуг та встановлення чітких критеріїв притягнення до відповідальності за неналежне виконання

аудиторських робіт сприятиме досягненню значних успіхів у зазначеній площині.

Висновки

Безумовно, ідея реформування вітчизняного ринку аудиту відповідно до вимог Європейського Союзу не може не отримати підтримку з боку суспільства та користувачів ринку банківських послуг. Вона здатна у майбутньому забезпечити низку позитивних результатів, а саме: перехід на більш прозору та міжнародно прийнятну систему регулювання аудиторської діяльності; підвищення престижу та довіри до діяльності аудиторів з боку користувачів фінансової звітності; зростання довіри населення до вітчизняних банків, страхових компаній, інших публічних компаній; відновлення довіри інвесторів до фінансової звітності; удосконалення системи нагляду регуляторних і контролюючих органів (НБУ, НКЦПФР, Нацфінпослуг, ДФС) на основі фінансової звітності, що забезпечить захист споживачів ринку фінансових послуг. Однак над вдосконаленням положень реформування необхідно ще попрацювати у напрямку врахування прогресивного зарубіжного досвіду та зауважень професійних об'єднань вітчизняних аудиторів з метою усунення та запобігання проявам корупції у цій сфері.

Список літератури:

1. Хупер Дж. Європейське майбутнє ринку аудиторських послуг. – Київ. – 2015. – 9 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rnba.com.ua>.
2. Холошин М. Реформа аудиту: хотіли як в Європі – зробили як завжди. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.lb.ua/matviy_kholoshyn/315533_reforma_auditu_hotili_yak_ievropi.html.
3. Законопроекту «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54644.
4. Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_844.
5. Директива 2014/56/ЄС Європейського парламенту та ради від 16 квітня 2014 р., що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС про обов'язковий аудит річних звітів та консолідованих звітів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/attachments/article/762/Direktiva%202014-56-EU.pdf>
6. Регламент Європейського Парламенту та Ради 537/2014 від 16.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.audit.gov.az/uploads.pdf>.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Бойко О. Аудиторська реформа: чергове «покращання»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/business/3558509>.

Надано до редакції 17.09.2015

Лобозинська Софія Миколаївна / Sophia M. Lobozyńska
lobozyńska.sophia@yahoo.com

Приймак Софія Андріївна / Sophia A. Pryimak
vipshovska@i.ua

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Реформування інституту аудиту – шлях до підвищення рівня захисту прав споживачів ринку банківських послуг в Україні [Електронний ресурс] / С. М. Лобозинська, С. А. Приймак // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 5 (21). – С. 101-105. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n5.html>